

Проект “Оценяване на нивото на включеност на умения за живот в ДОО и училище” изпълняван от Министерство на образованието и науката с финансовата подкрепа на УНИЦЕФ

ТЕХНИЧЕСКО ЗАДАНИЕ

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СЕГАШНОТО РАВНИЩЕ НА УМЕНИЯТА ЗА ЖИВОТ, УТВЪРДЕНИ В ДОО ЗА УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ И В УЧИЛИЩНАТА ПРАКТИКА

I. Обосновка на потребността от изследването

Мисията на училището е да подготвя младите поколения в съответствие със социалните потребности, с други думи – чрез образованието трябва да се осигуряват на младите хора възможности за усвояване на необходимия опит (знания, умения, компетентности, ценности и пр.), гарантиращи успешното им включване в обществото. Това означава, че по своята природа училището, в една или друга степен, винаги е ориентирано към изграждане на определени умения за живот.

Предизвикателствата на съвременния противоречив и динамичен свят в още по-голяма степен засилва обществените очаквания към образованието, което се разглежда като значим фактор за разрешаване на множество проблеми, стоящи пред човечеството – от глобализацията до междуличностните отношения. На преден план образователните специалисти поставят за обсъждане въпроса доколко днешното училище предоставя не само качествена, академична и професионална, подготовка на младите хора, но и им създава готовност да се справят с ежедневието, т. е. изгражда у тях умения за живот. В този посока са ориентирани и редица международни документи, които имат програмен характер за развитието на образованието в света. Такъв е например духът на Дакарската рамка за действие (2000 г.) на ООН и ЮНЕСКО за осигуряване на такова образование за всички, което да гарантира на децата, младежите и възрастните възможност за достоен живот. Подобна е и идеята за развитие на модерно европейско образование, основаващо се на формулираните в т. нар. доклад Делор (1996 г.) „четири стълба“: да се научим да знаем; да се научим да можем; да се научим да бъдем; да се научим да живеем заедно.

Съществен упрек към нашето образование е, че то е ориентирано предимно към усвояване на знания, които освен това се отличават с висока степен на академизъм и абстрактност. При такова нарушаване на баланса в отношението между теория и практика, подготовката на учениците да прилагат наученото чувствително изостава. Очевидно е, че подобен извод е валиден и във връзка с развитието на умения за живот. Той се потвърждава и от опасенията на експерти от МОН, според които постигането на високи академични резултати по отделните учебни предмети ограничава времето и вниманието, посвещавани на уменията за живот. Същевременно не може да се пренебрегне факта, че идеята за прагматична

насоченост на образованието е заложена във всички национални документи, определящи образователната политика на страната. При анализ на ДООИ за учебно съдържание, както и на учебните програми по отделните учебни предмети също се откриват богати потенциални възможности за усвояване и практикуване на умения за живот.

В казаното до тук се открива потребността от изследване, което да установи реалното състояние на базираното върху умения за живот образование в българското училище. От представянето на една такава реалистична картина се очаква да се разкрие влиянието не само на различни фактори във връзка с този проблем, но и да се очертаят насоките за промени, които да допринесат за ефективното формиране на умения за живот у учениците.

II. Дефиниция на понятието

От значение за изследването е да се даде работно определение на уменията за живот. В случая, като най-подходящо може да се приеме определението, което се дава от УНИЦЕФ. Според него, уменията за живот са „голяма група от психосоциални и междуличностни умения, които могат да помогнат на хората да взимат информирани решения, да общуват ефективно, да развиват умения за справяне и самоконтрол, които да им помагат да водят здравословен и продуктивен живот.” Те са „насочени към действия, засягащи отделния индивид и другите хора и към действия за промяна на средата и условията в посока на здравословен живот”.

Уменията за живот, според Националното бюро за децата (Обединено кралство) са такива умения, които „помагат на децата и младежите да придобият способност за самостоятелен анализ, учене, успех, израстване, развитие, участие, подготовка за работа, както и грижи за здравето и благосъстоянието. Важността на уменията за живот се свързват с тяхната роля да осигуряват на децата и младите хора „положителен старт в живота и да преодолеят икономическите и социални трудности”.

Допълнителна светлина върху изясняването на същността на уменията за живот се хвърля чрез описването на техните съдържателни компоненти. За нуждите на изследването добър ориентир е следният списък (по Програма „Свържи се”, ръководена от Международната младежка фондация):

- Общуване и междуличностни умения – способността да се изразяваш и общуваш с хора с различен произход и култура;
- Справяне с конфликти - способността да се посредничи при конфликти между други хора и да се овладее собствената агресия или гняв;
- Съдействие - способността да погледнеш извън себе си и да допринасяш за общността;
- Сътрудничество - способността да се работи в група или екип, да се правят компромиси и да се застава начело;
- Творческо мислене - способността да се изработват творчески и новаторски решения за предизвикателствата и проблемите;

- Критично мислене - способността да се задават въпроси и да се поставя под съмнение информация, ситуации и авторитети;
- Вземане на решения - способността да се анализират варианти и да се решават проблеми;
- Съпричастност - способността за по-дълбоки връзки с други хора;
- Овладяване на чувствата - способността да се справяш със собствените си чувства и да ги изразяваш (наричана също “емоционална грамотност”);
- Самоуважение и уважение към другите (разбиране на културата на другите);
- Отговорност - способността да управляваш собствения си живот, да отговаряш пред другите и да поемаш отговорност за неща и хора;
- Самоувереност – качеството, необходимо за вземане на информирани решения, за устояване срещу натиска на околните и за формиране на силен характер.

Съществуват и други сходни описания за умения за живот, които не се отличават съществено от представените – различията са в броя на изведените съдържателни характеристики.

Близки до дадения списък са разработените ключови граждански компетентности във връзка с осъществяването на международния проект „Образование за демократично гражданство” на Съвета на Европа. Според експертите по проекта ефективното приложение на демократичните идеи и ценности до голяма степен зависи от развитието на някои компетенции като:

- Основни компетентности: способност за разсъждение и критично отношение; творчество и продуктивност; възможност за решаване на проблеми; способност за оценка; способност за прилагане на знанията (процедурни способности); умения за нравствени преценки.
- Специфични компетентности, придобити от обществения живот: способности за участие; способности за общуване под разнообразни форми; способност за сътрудничество и работа в екип; умения за водене на спор и на преговори, умения за компромис; способност за интеркултурно общуване; способности за превенция и разрешаване на конфликти; способност за изпълняване на ролята на посредник; способност за утвърждаване; способност за поемане на демократични отговорности; способност за убеждаване.

Разбира се, това е съвсем естествено и обяснимо, доколкото социалната интеграция и формирането на младите хора като съвременни граждани по необходимост предполага и тяхната готовност и умения за живот в едно демократично общество. Този извод се потвърждава и от факта, че в повечето случаи уменията за живот се разглеждат в тясна връзка със здравната, социалната и гражданската подготовка на учениците. Такъв е случаят например в Англия, където уменията за живот, личностното, социалното и здравното образование са обвързани с гражданството и гражданските умения на учениците.

Проекции на идеята за включването на уменията за живот като част от образованието на децата и младежите ясно се откриват в „Рамкови изисквания на МОН за разработване на ДОО за учебно съдържание” (1999 г.). Според този документ всички стандарти за учебно съдържание, в зависимост от спецификата на отделните учебни предмети, трябва да включват следните групи ключови умения:

- езикова грамотност;
- математическа грамотност;
- боравене с информация;
- комуникативни умения;
- критическо мислене и решаване на проблеми;
- стратегии за учене.

Изброените умения са развити подробно в цитирания документ и трябва да се вземат предвид от подизпълнителя при реализация на изследването. Освен това е необходимо да се вземат под внимание и определените конкретни изисквания (пак там) към уменията – интелектуални и практически, както и за отношения, които учениците трябва да усвоят. Важен ориентир за изследването е и фактът, че тези умения и отношения са разгънати още по-детайлно на ниво учебна програма по всеки учебен предмет, където са представени и насоки за развитието им чрез осъществяване на междупредметни връзки.

Прави впечатление, че в последните години в педагогическата лексика се борави и налага употребата на понятието компетентност (компетенции) в случаите, когато се описват целите на образованието и/или резултатите на учениците (очаквани или реални) от образователния процес. У нас тази терминология също е факт и вече се среща в редица официални документи. Това изправя изпълнителите на заданието пред задачата да съпоставят уменията с компетентностите при анализа на учебната документация във връзка с темата на изследването. В изследването е препоръчително да се вземат под внимание и обсъдените от Съвета на министрите по образование, младеж и култура на ЕС (2006 г.) осем ключови компетентности за учене през целия живот:

- способност за комуникация на майчин език;
- способност за комуникация на чужд език;
- математически способности и компетентности в областта на науките и технологиите;
- ИКТ способности;
- „да се научим да учим”;
- междуличностни, междукултурни и социални компетенции;
- граждански компетенции;
- предприемачество.

Подчертава се, че тези компетентности трябва да се определят на национално, регионално и местно ниво. Същевременно в тях лесно могат да се открият общи елементи с разгледания по-горе списък от умения за живот на Международната младежка фондация. Твърде вероятно е, когато обсъдените компетенции се формулират и одобряват окончателно, те да изпълняват функцията на своеобразен

европейски образователен стандарт. Тези ключови компетентности са важен ориентир за изследването, доколкото то е свързано с констатации на сегашното състояние, но и с използване на резултатите му за препоръки, стимулиращи напредък в преподаването и усвояването на умения за живот от българските деца – бъдещи европейски граждани.

От всичко казано до тук става ясно, че уменията за живот имат интегрален характер и притежават подчертана практическа насоченост. Те се отличават с трансверсалност, т. е. пресичат съдържанието на различните учебни предмети. Поради това уменията за живот не се преподават чрез специален учебен предмет, а изискват приложението на комплексен и интердисциплинарен подход. При изпълнението на заданието е нужно да се вземат под внимание тези специфични особености на уменията за живот.

III. Цел на изследването

Да се направи анализ и се представи картина на състоянието на базираното на умения за живот образование в нашата страна чрез осъществяване на анализ на учебна документация, провеждане на проучване сред учители, директори, педагогически съветници, образователни специалисти и получаване на експертни оценки от университетски преподаватели и автори на учебници.

Задачи:

1. Изготвяне на анализ върху учебната документация (ДОИ, учебни програми), разкриващ степента, в която е заложена и се реализира идеята за изграждане на умения за живот у учениците (I – XII кл.) в българското училище. Обстойно трябва да се представят възможностите на учебните предмети от КОО “Български език и литература”, КОО “Обществени науки, гражданско образование и религия” и учебния предмет “Биология и здравно образование”. Необходимо е да се използват и експертни оценки от страна на съответни специалисти и университетски преподаватели.
2. Качествено проучване сред учители, преподаващи в посочените в задача 1 учебни предмети и в различните образователни етапи и степени. В проучването трябва да се установи: доколко учителите са запознати с целите на базираното на умения за живот образование и осъзнават потенциала на ДОИ и учебните програми по предметите, които преподават, за да изградят у учениците умения за живот; дали планират своята преподавателска работа с оглед формирането на умения за живот; каква е тяхната подготвеност и мотивация, какви трудности срещат при изграждането на умения за живот, а също така какви потребности имат от квалификация в това отношение. Важно е чрез проучването да се установят използваните методи и форми за преподаване и оценяване на уменията за живот, да се идентифицира наличието на добри педагогически практики. Необходимо е да се разбере мнението на учителите относно съответствието на заложените в учебните програми умения за живот с потребностите и интересите на учениците.

3. Проучване сред директори, педагогически съветници, образователни експерти, чрез което да се установи оценката им за степента, в която уменията за живот са част от подготовката на учениците; дали тези умения отговарят на съвременните социални условия и потребности; да се установи кои са значимите, според експертите, умения за живот и каква е ролята на училищната среда и извънучилищните фактори за тяхното формиране. Важна част от проучването са изводите и препоръките, които експертите могат да дадат в тази връзка.
4. Проучване сред университетски преподаватели и автори на учебници, чрез което да се получи информация за подготовката на учителите във ВУ да развият умения за живот у учениците и възможностите за квалификация в тази връзка; да се установят значимите умения за живот, необходими за младото поколение; да се оценят възможностите на учебниците и учебните помагала при формиране на умения за живот.

IV. Методология на изследването

Изследването трябва да представи съществуващото състояние в училище по отношение изграждането и развитието на умения за живот у учениците. За да се навлезе в по-голяма дълбочина на проблема е препоръчително използването предимно на качествени методи, които да включват:

- кабинетно проучване: преглед и анализ на официални документи на МОН, свързани с тематиката на изследването, като се акцентира върху ДОИ, учебни програми и учебници по предметите от КОО “Български език и литература”, КОО “Обществени науки, гражданско образование и религия” и учебния предмет “Биология и здравно образование”;
- дискусии във фокус групи: провеждане на групови дискусии с учители, директори и педагогически съветници от три различни по вид училища (НУ, ОУ, СОУ), намиращи се в различни по тип населени места на три региона от страната, а също така със съответните образователни специалисти от общини и РИО на МОН;
- дълбочинни интервюта и експертни оценки с университетски преподаватели и автори на учебници;
- Case Study: изготвяне, в хода на изследването, на 10 описания на типични случаи, представящи състоянието на базираното върху умения за живот образование в 3 общини.

Разработеният от изпълнителя инструментариум, свързан с изследването, трябва да бъде одобрен дирекция “Политика в общото образование” на МОН, както и други дирекции МОН, в рамките на тяхната компетентност. След това, инструментариума следва да бъде апробиран и приложен.

V. Очаквани продукти и график на изпълнението

1. В хода на изпълнението на заданието:

а) първоначален доклад, включващ определяне на регионите за провеждани на изследването, описание на използваната методология (цел и задачи, хипотеза, изследователски методи) и инструментариум на изследването;

б) анализ, оценка и предложения във връзка с мястото, което заемат уменията за живот в официалните документи на МОН;

в) експертни мнения, оценки и препоръки от университетски преподаватели и автори на учебници по темата на изследването;

г) анализ на резултатите от проведените дискусии във фокус групите;

д) първи вариант на доклад за резултатите от изследването, включващ разработените материали по пунктове а, б, в, г. В доклада трябва да се съдържа отделна част с изводи и препоръки.

2. В края на изпълнението на заданието:

а) окончателен доклад, изготвен на български и английски език след обсъждания и препоръки от страна на възложителя;

б) резюме на изводите и препоръките, изготвено на български и английски език;

в) публикувана пълна версия на окончателния доклад, издадена на български език в тираж 500 бр.;

г) публично представяне на окончателния доклад, съвместно с УНИЦЕФ и МОН.

Всички готови продукти се представят за одобрение на дирекция “Политика в общото образование” на МОН.

Продуктите трябва да бъдат предадени при спазване на следния график:

- Разработен първоначален доклад за методологията на изследването – до две седмици от подписването на договора;
- Инструментариум за работа на терен – до две седмици от одобряването на първоначалния доклад;
- Приключване на работата на терен – до две седмици от одобряването на изследователския инструментариум;
- Първи вариант на доклада, включващ анализ на официални документи на МОН във връзка с уменията за живот и описания на типични случаи – до две седмици от одобрението на работата на терен;
- Окончателен доклад и резюме – до две седмици от предоставянето на коментари по първия вариант на доклада на Консултанта.

VI. Участие на заинтересованите страни в изследователския процес

Настоящият проект се провежда под ръководството на Дирекция “Политика в общото образование” в Министерството на образованието и науката. Дирекция “Политика в общото образование” в сътрудничество с други дирекции консултира подготовката, провеждането и финализирането на това изследване, както и последващи дейности, свързани с прилагане на резултатите от него. Дирекция “Политика в общото образование” поема задължението да предостави необходимата информация и данни на подизпълнителя.

От своя страна, подизпълнителят трябва да осъществява постоянно взаимодействие с Дирекция “Политика в общото образование” по въпроси, засягащи дизайна на изследването, анализа на резултатите и оформянето на крайния доклад от изследването.

VII. Институционални договорености

Всички крайни продукти трябва да бъдат предадени на МОН и УНИЦЕФ в две копия на български и английски език, на хартиен и електронен носител.

Всички материали, резултат от това задание, представляват интелектуална собственост на УНИЦЕФ и МОН. Информацията, получена в хода на това задание, не може да бъде публикувана без предварително писмено съгласие от Представител на УНИЦЕФ и/или МОН.

VIII. Изисквания към подизпълнителя

Консултантът е необходимо да предложи основен екип, състоящ се от специалисти в областта на образователните системи и политики, както и психолози, социолози, статистици и/или икономисти. В частност, екипът на подизпълнителя трябва да притежава следните квалификации:

- Образование в областта на икономиката, социологията, психологията, образователните системи;
- Професионален опит в областта на социологическите проучвания, институционалните оценки и прилагането на количествени и качествени методи на оценка;
- Познаване на образователната система в България, системата за закрила на детето и системата за социално подпомагане;
- Опит в работата по проекти;
- Добро владение на английски език и компютър.

IX. Подизпълнителят трябва да предостави следните продукти в отговор на конкурса за проучване:

- Концепция за изследването - на български и английски език;
- Финансова обосновка на изследването в щ. д. - на български и английски език;
- Календар на планираните дейности по изготвяне на изследването;
- Автобиографии на предложения екип;
- Справка за предишни обучения/проекти с подобна насоченост, в които екипът е участвал. Копия от такива, където е възможно;
- Две препоръки - от предишни възложители за качеството на работата на екипа;
- Попълнени приложени форми за кандидатстване - на български и английски език.

X. Срок и продължителност

Изследването ще бъде осъществено за период от **три месеца** от датата на подписване на договора с подизпълнителя.

XI. Възнаграждение

Избраният подизпълнител ще подпише договор за поръчка с бюрото на УНИЦЕФ в България. Избраният подизпълнител следва да получи 20% от сумата, упомената в договора, преди стартиране на изследването. Оставашите 80% ще бъдат изплатени след предоставяне на крайния доклад от изследването и одобрението му от страна на представители на МОН и на УНИЦЕФ.

XI. Наблюдение и оценка

Избраният консултант ще работи под пряката супервизия на Програмния директор “Детски и младежки програми” в УНИЦЕФ и в сътрудничество с координатора от Дирекция “Политика в общото образование” МОН.